

КІБЕРКОМУНІКАТИВНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ INSTAGRAM ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

CYBERCOMMUNICATIVE DEPENDENCE ON SOCIAL NETWORKING INSTAGRAM AS A PROBLEM OF MODERN YOUTH

На тепер соціальна мережа Instagram виступає в ролі безпечного майданчика для реалізації потреби в самопрезентації, самоідентифікації та демонстрації фантазій і звичок реальних чи надуманих. Оскільки дійсність, що існує у віртуальному просторі, впливає на реальне буття особистості, а створивши ідеальний світ у такій соціальній мережі, як Instagram, що поєднує в собі фотохостінг, мікроблогінг та соціальну мережу, людина стає заручником ілюзорності.

У дослідженні автор звертає увагу на одну із проблем сучасної молоді – кіберкомунікативну залежність від соціальної мережі Instagram. Оскільки проведення досліджень та розробка механізмів попередження інтернет-адикції та кібер-адикції серед молоді на тепер набуває все більшої актуальності.

Метою цієї роботи стало виявлення кіберкомунікативної залежності від соціальної мережі Instagram серед молоді.

Методами дослідження було обрано бібліографічний, історичний та психодіагностичний, у роботі були використані такі методики, як: тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.), «Опитувальник на кіберкомунікативну залежність» (А.В. Тончева, 2012 р.), статистична обробка даних проведена за допомогою програми Microsoft Excel.

У дослідженні взяли участь 560 респондентів віком від 16 до 20 років. За результатами дослідження встановлено, що низький рівень кіберкомунікативної залежності був характерний для 49,72% опитаних, середній рівень виявлено у 21,95% опитаних, високий – у 28,33% опитаних. Більшість опитаних становили звичайні користувачі Інтернету – 68,16% опитаних, мають деякі проблеми, пов'язані з надмірним захопленням Інтернетом, 18,41% опитаних, а інтернет-залежність виявлена у 13,43% опитаних.

Отримані результати вказують на глобалізацію цієї проблеми. Автором виокремлено деякі психологічні особливості молодих людей з такою інтернет-адикцією.

Ключові слова: Інтернет, соціальні мережі, нехімічна залежність, інтернет-адикція, кібер-адикції, гаджет-адикція, кіберкомунікативна залежність, Instagram.

For the present time, the social network Instagram acts as a safe platform for the implementation of the need for self-presentation, self-identification and demonstration of fantasies and habits of real or fictitious. Since the reality that exists in the virtual space affects the real being of the individual, and by creating an ideal world, in a social network such as Instagram, which combines photo hosting, microblogging and social networking, a person becomes a hostage of illusory nature.

In the study, the author pays attention to one of the problems of modern youth – cybercommunication dependence on the social network Instagram. As the research and development of mechanisms for preventing Internet addictions and cyber-addictions among young people for the present period is becoming increasingly relevant.

The purpose of this work was to identify cybercommunicative dependence on the social network Instagram among young people.

Methods of research were selected: bibliographic, historical and psychodiagnostic, the following methods were used in the work: the Kimberly Young test on the Internet addiction in the adaptation of V.O. Burovoy (V.O. Loskutova 1999), "Questionnaire on Cybercommunicative Dependence" (A.V. Toncheva 2012), statistical processing of data was carried out using the program Microsoft Excel.

The study was attended by 560 respondents aged 16 to 20 years. According to the results of the study, it was found that the low level of cybercommunicative dependence was characteristic for 49.72% of the respondents, the average level was found in 21.95% of the respondents, and the highest among 28.33% of the polled. Most of the respondents comprised ordinary Internet users – 68.16% of respondents, have some problems related to excessive Internet capture of 18.41% of respondents, and Internet dependence was found in 13.43% of respondents.

The obtained results point to the globalization of this problem. The authors separate some psychological peculiarities of young people with this Internet addiction.

Key words: Internet, social networks, non-chemical dependence, Internet addiction, cyber-addictions, gadget-addiction, cybercommunication addiction, Instagram.

УДК 159.923.2-053.6:004.738.5-042.72
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.24>

Асєєва Ю.О.

к.психол.н.,

старший викладач кафедри психіатрії, наркології та психології

Одеський національний медичний університет

Вступ. Проблема формування хімічних та нехімічних адикцій носить міждисциплінарний характер і розглядається в рамках вікової, диференційної та спеціальної психології, наркології, психіатрії тощо. Міжнародна статистична класифікація хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям 10-го перегляду (МКХ-10) [1], психічні залежності відносить

до V класу «Розлади психіки та поведінки», в тому числі «Розлади звичок та потягів», такі як: патологічний потяг до азартних ігор, підпалів, крадіжок, трихотіломанія тощо. Однак науково-експериментальне та науково-теоретичне вивчення нехімічних адикцій налічує більше тисячі різних адиктивних «агентів», що призводять до формування нефармакологіч-

них хвороб залежності [2; 3]. Найбільш відомими та поширеними серед них є: ігроманія, шопінг, гаджет-адикція, зіпінг, колекціонування, проміскуїтет, булімія, анорексія, селфетіс, трудоголізм, надмірне заняття спортом та інші повторювані інформаційно-поведінкові акти, що співпадають з гедоністичними мотивами або покращують самопочуття [4–6].

Останніми роками підвищений інтерес науковців спрямовано в бік вивчення адикцій, пов'язаних з Інтернет, оскільки сучасна людина живе в режимі «завжди на зв'язку», що призводить до зміни стандартів звичних міжособистісних відносин, такий режим стирає рамки особистого простору в мережі, порушуючи межі приватного життя, обмежуючи свободу особистості в спілкуванні в реальному світі. Питанню інтернет-залежності приділяли увагу такі сучасні науковці, як: В. Гріффіт, М.О. Бердяев, О.Ю. Єгоров, А.В. Тончева, К.В. Аймедов, М. Хайдегер, К. Ясперс, Х. Ортега й Гассет та інші. За стрімкої зміни ракурсів комунікативних можливостей і умов соціальної реалізації особистості в науковій літературі починають відокремлювати «покоління комунікацій», для якого характерним способом спілкування виступають соціальні мережі, завдяки яким забезпечується необмежений спектр розваг та засобів спілкування поряд з можливістю контролювати віртуальну реальність.

Стрімко поширюється серед молоді такий вид інтернет-діяльності, як Instagram-блогінг. Завдяки поширеності та широким можливостям соціальної мережі Instagram вона почала виступати в ролі безпечного майданчика для реалізації потреби в самопрезентації, самоідентифікації, демонстрації фантазій та звичок реальних чи вигаданих. Світлина в такому разі виступає як своєрідний символ, що транслює інформацію для маніпулювання свідомістю користувачів мережі. Кожний окремий блог створює не просто варіацію реального життя, він імітує життя, стаючи симулянтном, знаком, наділим власним буттям. Він дає можливість відчути переживання уявної реальності як справжньої через заміщення реального світу екранним. Дійсність, що існує у віртуальному просторі, впливає на реальне буття особистості. Створивши ідеальний світ у соціальній мережі Instagram, яка поєднує в собі фотохостінг, мікроблогінг та соціальну мережу, людина стає заручником ілюзорності, саме тому вивчення психологічної залежності від соціальної мережі Instagram набуває все більшої актуальності. З огляду на темпи розвитку сучасних технологій та масштаби залучення молоді до соціальних мереж, усе гостріше постає питання розробки відповідних методик для проведення детальних емпіричних досліджень та створення алгоритмів лікувальних програм від інтернет-адикцій, гаджет-адикцій,

кібер-адикцій, кіберкомунікативної залежності від селфетіс тощо.

Мета дослідження – аналіз кіберкомунікативної залежності від соціальної мережі Instagram серед молоді.

Методи дослідження: бібліографічний (аналіз, систематизація теоретичних даних та літературних джерел), історичний (дослідження виникнення, формування та розвитку поняття) та психодіагностичний, в роботі були використані такі методики, як: тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.) [7; 8], «Опитувальник на кіберкомунікативну залежність» (А.В. Тончева, 2012 р.) [9], статистична обробка даних за допомогою програми Microsoft Excel. Для оцінки достовірності відмінностей в частоті якісних ознак використовувалися: у разі чисельності групи $n > 5$ – критерій, ± 2 (хі-квадрат), а у разі чисельності $n \leq 5$ – точний критерій Фішера. В усіх випадках порівнянь визначатиметься ймовірність розходжень «р».

Результати дослідження. Нині «Всесвітня павутина» – це інструмент широкої соціальної взаємодії, спілкування, пізнання, соціалізації, соціокультурних змін, професійної діяльності [4; 10; 12; 13]. Регулярне звернення до інформаційної мережі перетворюється чи не на базову потребу людей. За статистикою близько третини населення Земної кулі має нині доступ до Інтернету [11].

Спираючись на створену А. Маслоу піраміду потреб, можна однозначно передбачити, що користувачі Інтернет у процесі свого соціального розвитку знаходять як задоволення, так і «квазізадоволення» власних актуальних потреб особистості:

– фізіологічні потреби: замовлення бажаної їжі та напоїв через Інтернет дає змогу задовольнити голод та спрагу людини, звернення до інтернет-ресурсів еротичного змісту – потреба в статевому потягу;

– екзистенційні потреби: опосередкована комп'ютером і часто анонімна комунікація з іншими користувачами Інтернет задовольняє потребу в безпеці свого існування, поширеність і доступність комп'ютерних технологій та глобальна «інтернетизація» сучасного життєвого простору дають змогу відчувати людині комфорт і сталість умов життєдіяльності;

– соціальні потреби: різноманітні online-ігри та соціальні мережі, що з'явилися і стали дуже популярними особливо останніми роками, забезпечують задоволення потреби в приналежності до певних соціальних груп, встановлення нових соціальних зв'язків та спілкування, а також організації спільної діяльності;

– престижні потреби: різні інтернет-ресурси, що дають змогу опублікувати для всіх свою різноманітну творчість (від фотографій

до віршів і т.п.) та ознайомитись з творчістю інших користувачів Інтернету, сприяють задоволенню потреби в самоповазі та повазі з боку інших, схваленню та визнанню, досягненню успіху і високої оцінки;

– духовні потреби: різноманітні можливості презентувати себе в кіберпросторі Інтернет-середовища дають змогу задовольняти потреби в самоактуалізації та самовираженні в частині реалізації потенційних можливостей з розвитку власної особистості: наприклад, приймати рішення, досягати поставлених цілей, ризикувати, брати на себе відповідальність, керувати людьми тощо [9; 12].

Інтернет як засіб масової комунікації має специфічні відмінності. Він дає широкі можливості для оперативної передачі будь-яких видів інформації (текст, зображення, аудіо та відеодані), створює віртуальну соціальність з особливою системою стратифікації, ідентифікації, практично безбар'єрне середовище спілкування є значимим агентом соціалізації, засобом соціальної та особистої адаптації [4; 10–13]. Глобальна мережа формує інтерактивну модель комунікації. Поступово формується новий вид міжособистісної комунікації – інтернет-комунікації, за якого нелінійні користувачі виступають як активні соціальні агенти, творці, а не просто пасивні одержувачі інформації. У процесі інтернет-комунікації формуються певні правила та норми поведінки в мережі, поступово зароджується «мережева культура», яка стає невід'ємною частиною культури сучасного суспільства загалом.

В основі інтернет-залежності та кібер-адикції лежить нав'язлива потреба особи у використанні Інтернету, що супроводжується соціальною дезадаптацією і вираженими психологічними симптомами. Нині неухильно зростає число наукових досліджень, присвячених цьому виду залежності, в яких дається її опис з точки зору різних, передусім психологічних, напрямів і шкіл. Уже були виділені основні передумови, стадії розвитку, симптоми цього виду залежності; розроблена трирівнева модель, що пояснює прихильність до застосування Інтернету; запропоновані діагностичні критерії інтернет-залежності; досліджена можливість формування інтернет-адикції на базі інших форм залежної поведінки; запропонована когнітивно-поведінкова модель патологічного використання Інтернету та ін. Інтернет дає змогу формувати нову ідентичність, створювати новий образ і здійснювати нереалізовані потреби особистості. Відкривається новий світ незліченної кількості можливостей та інтересів, який «відключає» людину від реальності, «перемикаючи» на себе, що веде до обмеження реальних соціальних контактів, погіршення психологічного стану, збудження внутрішніх подразників, виникнення агресії, замкнуто-

сті, апатії, втрати соціального статусу, руйнування власного «Я» і, як наслідок, призводить до деструкції особистості загалом [12–14].

Здебільшого інтернет-адикція та кібер-адикції виникають унаслідок неспроможності особи в реальному житті вибудувати і підтримувати повноцінні соціально-психологічні стосунки з іншими людьми, невміння відчувати межі між нормою і відхиленням. Основними критеріями інтернет-залежності та кібер-адикції дослідники пропонують розглядати такі як: складність контролю часу, що проводиться в Інтернеті; лабільність настрою у разі його використання; включення в різні види діяльності в мережі Інтернет і зневага діяльності поза нею [1–3].

Завдяки проведеним дослідженням уже констатуються і деякі характерні особливості інтернет-адиктивів: в емоційно-вольовій сфері – це високі показники особистої тривожності, депресії, агресивності, ворожості та низькі показники сили волі, стресостійкості, самооцінки і впевненості в собі; у комунікативній сфері – високий рівень самотності, конфліктності, а в мотиваційній сфері – спрямованість у бік уникнення невдач [3; 5; 6; 12; 13].

Індикаторами інтернет-залежності, що сформувався, згідно з К. Янг, є: повне занурення у Інтернет; потреба проводити в мережі все більше і більше часу; повторні спроби скоротити використання Інтернету; занепокоєння у разі припинення користування Інтернетом; проблеми контролю часу; зміна настрою завдяки використанню Інтернету [7; 8]. Цей список був доповнений такими індикаторами: визнання комунікативних переваг людей, що користуються Інтернетом, перед людьми, які ним не користуються; активна діяльність у мережі; наявність великої кількості віртуальних друзів у соціальних мережах; визнання того, що людина не уявляє свого життя без Інтернету; використання Інтернету як основного виду дозвілля [9; 12; 14]. Занурюючись у нього, молодь навіть не замислюється про те, що у них може сформуватися «залежність від віртуальності». Тікаючи від реальних проблем у фантастичний світ, вони, не усвідомлюючи це, починають сприймати його як частину реального. У зв'язку з цим натеper саме кіберкомунікативна залежність стає найбільш поширеним різновидом кібер-адикції. Діагностика схильності до кіберкомунікативної залежності та виявлення групи ризику грає важливу роль у профілактиці залежності. Для цього необхідно мати надійні діагностичні методики, які б дали змогу з високим ступенем достовірності визначити рівень кіберкомунікативної залежності.

Натеper кількість психодіагностичних методик виявлення інтернет-залежності та кібер-адикції загалом дуже мала: тест на інтер-

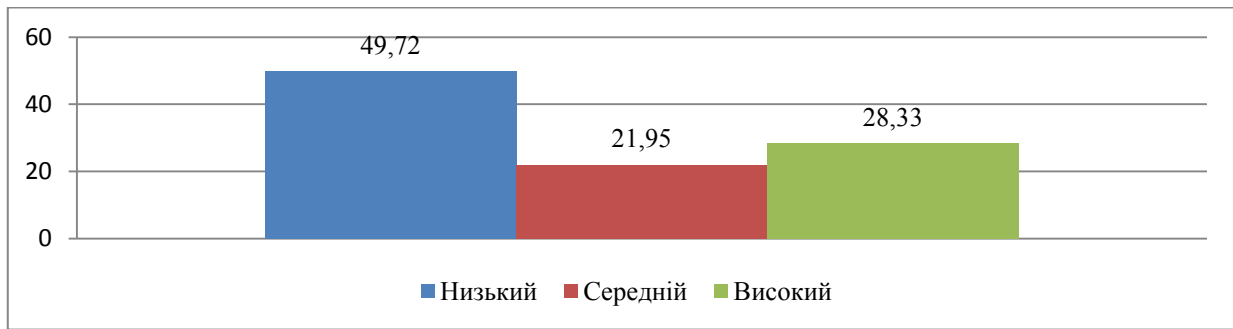


Рис. 1. Рівень кіберкомунікативної залежності



Рис. 2. Результати за тестом на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.)

нет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.), тест «Шкала інтернет-залежності Чена» (S.H. Спен, 2003 р.) в адаптації К.О. Феклісова, тест на інтернет-залежності С.А. Кулакова, «Опитувальник на кіберкомунікативну залежність» (А.В. Тончева, 2012 р.) тощо.

Емпіричну базу нашого дослідження становили результати соціологічного дослідження серед користувачів соціальної мережі Instagram за участю 560 респондентів віком від 16 до 20 років. Опитування проводилось на базі соціальної мережі Instagram за допомогою онлайн-опитування Google Forms. Критеріями включення/виключення було обрано: вік від 16 до 20 років; кількість фото в акаунті від 100 і більше; не менше 150 підписок на різні сторінки в мережі.

Статистична обробка результатів дослідження проводилася за допомогою Microsoft Excel, усі отримані дані є достовірними ($p \leq 0,05$).

Результати, отримані за методикою «Опитувальник на кіберкомунікативну залежність» (А.В. Тончева, 2012 р.), наведено на рис. 1.

За результатами дослідження встановлено, що низький рівень кіберкомунікативної залежності був характерний для 49,72% опитаних, середній рівень виявлено у 21,95% опитаних, високий – у 28,33% опитаних.

За результатами тесту на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.) встановлено (рис. 2), що більшість опитаних становлять звичайні користувачі Інтернету – 68,16% опитаних, мають деякі проблеми, пов'язані з надмірним захопленням Інтернетом, 18,41% опитаних, а виявлена інтернет-залежність у 13,43% опитаних.

Звернемо увагу на те, що за деякими шкалами тесту К. Янг встановлено, що 27,31% опитаних регулярно перебувають у безперервному режимі «онлайн» (тобто більше 2 годин на добу), 11,31% опитаних – часто, 7,49% опитаних – постійно. Приблизно третина респондентів (32,63% опитаних) відчувають нездоланне бажання використовувати соціальну мережу: постійно – 3,21% опитаних, часто – 12,58% опитаних, регулярно – 16,84% опитаних. Майже 15% опитаних дратуються у разі відсутності можливості відвідати «сторінку» в соціальній мережі (регулярно – 7,16% опитаних, часто – 6,23% опитаних, постійно – 2,17% опитаних), вони кричать і лаються чи іншим чином виказують свою дратівливість, коли хтось намагається відвернути їх від перебування в соціальній мережі, а чверть підлітків (регулярно – 11,44% опитаних, часто – 8,26% опитаних, постійно – 5,30% опитаних) страждають через те, що їхня улюблена мережа не працює.

Третина опитаних відзначає, що відвідування соціальних мереж регулярно (19,44% опитаних), часто (5,78% опитаних), постійно (4,78% опитаних) покращує їхній настрій. Близько чверті опитаних регулярно (13,64% опитаних), часто (6,42% опитаних), постійно (5,87% опитаних) використовують соціальну мережу, щоб піти від особистих проблем. Досить великий відсоток респондентів регулярно (17,47% опитаних), часто (7,63% опитаних), постійно (5,91% опитаних) намагались безуспішно скоротити час проведення в соціальній мережі.

Значна кількість респондентів відзначає, що оновлюють сторінку в соціальній мережі регулярно – 24,48% опитаних, часто – 18,23% опитаних, постійно – 8,35% опитаних. Майже третина підлітків відчувають потребу (регулярно – 16,45% опитаних, часто – 7,68% опитаних, постійно – 5,87% опитаних) стежити за оновленням подій на сторінці незалежно від місця перебування, при цьому 12,59% підлітків регулярно перевіряють свій телефон на предмет поновлення в соціальній мережі, 9,32% опитаних – часто, 3,46% опитаних – постійно. Близько чверті опитаних підлітків регулярно (12,62%), часто (7,85%) і постійно (4,18%) відчувають потребу додавати фото в свій альбом у соціальній мережі.

Опитані підлітки регулярно (36,02%), часто (11,48%) і постійно (7,64%) додають незнайомих людей у список «друзів». Більше третини респондентів дізнаються новини із соціальних мереж: регулярно – 14,32% опитаних, часто – 9,37% опитаних, постійно – 6,42% опитаних. Приблизно 15% опитуваних підлітків у компанії з друзями обговорюють новини соціальних мереж.

У результаті апробації встановлено, що «Опитувальник на кіберкомунікативну залежність» (А.В. Тончева, 2012 р.) та тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг в адаптації В.О. Бурової (В.О. Лоскутової, 1999 р.) добре корелюють між собою. Проведене дослідження підтверджує, що Instagram активно використовується для спілкування, часто компенсуючи різного роду психологічні (особистісні та комунікативні) проблеми користувачів, викликаючи у певної частини адикції, доводячи, що проблема кіберкомунікативної залежності підлітків набирає обертів.

Висновки. На основі проаналізованого матеріалу та проведеного експериментального дослідження кіберкомунікативної залежності від соціальної мережі Instagram були сформовані такі висновки.

Кіберкомунікативна залежність – це особливий вид інтернет-залежності, що характеризується залежністю від спілкування в найбільш поширеному комунікаційному середовищі Інтернет – соціальних мережах. Це відносно

новий напрям психологічних досліджень, однак, враховуючи темпи розвитку соціальних мереж, він потребує детального вивчення.

До ознак кіберкомунікативної залежності можна віднести: регулярне щоденне відвідування й оновлення «сторінки», безперервний режим «онлайн» більше ніж 2 години на добу; відчуття дратівливості та занепокоєння у разі відсутності можливості відвідати «сторінку» соціальної мережі; щоденна потреба стежити за оновленням подій на сторінці незалежно від місця перебування; поява все більшої кількості сторінок незнайомих людей у списку «друзів»; усе більша перевага «онлайн»-спілкування реальному.

Встановлено, що найбільш популярна мережа серед користувачів внаслідок своєї простоти – Instagram, який є чимось середнім між соціальною мережею і мікроблогом. Дослідження підтверджує, що Instagram активно використовується для спілкування, часто компенсуючи різного роду психологічні (особистісні та комунікативні) проблеми користувачів, викликаючи у певної їх частини адикції.

Перспективи подальших досліджень. Специфіка проведеного нами дослідження, а також сам процес формування залежності не дають змогу зробити однозначних висновків з цього приводу. Результати дослідження покликані звернути увагу на появу кіберкомунікативної залежності у звичайних користувачів, які не мають спочатку серйозних психологічних проблем у процесі щоденного використання інформаційно-комунікативних можливостей ресурсів Інтернету, що актуалізує проблему проведення експериментальних досліджень та розробки як психодіагностичних методик, так і практичних рекомендацій фахівців для вирішення та попередження цієї проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Международная классификация болезней (10-й пересмотр). Глава 5 (Психиатрия) / Под ред. Ю.Л. Нуллера, С.Ю. Циркина. Киев : изд. «Сфера», 2005. 307 с. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/87721>.
2. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 190 с. URL: http://mprj.ru/archiv_global/2015_4_33/nomer01.php.
3. Егоров А.Ю. «Социально приемлемые» аддикции. *Психическое здоровье*. 2009. № 12. С. 25–38.
4. Шалашов В.В. Перспективы использования данных о конкуренции кооперации между различными видами зависимого поведения в молодежной среде / В.В. Шалашов, В.В. Литвиненко, А.В. Бараненко. *Український вісник психоневрології*. 2010. Т. 18, вып. 3. С. 175–176. URL: file:///D:/Downloads/Uvp_2010_18_3_252.pdf.
5. Сосин И.К. Атипичное в клинике наркотических заболеваний / И.К. Сосин, А.С. Волков, А.А. Осипов. Актуальные вопросы современной психиатрии и наркологии. Под общ. ред. П.Т. Петрюка,

А.Н. Бачерикова. Киев–Харьков, 2010. Т. 5. URL: www.psychiatry.ua/books/paper103.htm.

6. Шабалина В.В. Когнитивная структура психической зависимости. *Нарк.* 2006. № 9. С. 69–72.

7. Янг К.С. Диагноз – интернет-зависимость. *Мир Интернета.* 2000. № 2. С. 24–29.

8. Young K.S. Psychology of computer use: addictive use of the Internet: a case that breaks the stereotype. *Psychological reports.* 1996. Vol. 79, pp. 899–902.

9. Тончева А.В. Диагностика киберкоммуникативной зависимости. Интернет-журнал «Науковедение». 2012. № 4. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/64pvn412.pdf>.

10. Лоскутова В.А. Интернет-зависимость – патология XXI века? *Вопросы ментальной медицины и экологии.* 2000. Т. 6. № 1. С. 11–13.

11. Аймедов К.В., Асеева Ю.О., Дьяченко О.В. Сучасний погляд на проблему інтернет-адикцій у підлітків. *Materialy XIV Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Perspektywiczne opracowania*

sa nauka i technikami-2018" 07–15 listopada 2018 roku, Volume 5, Przemysł: Nauka i studia, P. 76–80. URL: <http://www.rusnauka.com/pdf/242201.pdf>.

12. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика : монография / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Ботьбот. Днепрпетровск : Пороги, 2006. URL: <https://studfiles.net/preview/6748925/>.

13. Осуховська О.С. Дослідження поширення та особливостей залежності від азартних ігор як форми нехімічної адикції серед громадян України / О.С. Осуховська, К.В. Аймедов. *Науково-практичний журнал «Архів психіатрії».* 2010. Т. 16. № 1 (60). С. 58–63. URL: file:///D:/Downloads/apsuh_2010_16_1_17.pdf

14. Аймедов К.В. Особливості особистості підлітків, які страждають на комп'ютерну залежність. *Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського.* 2012. С. 9–13. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/arkhiv-zhurnaliv/vipuski-2012/vipusk-6-nauka-i-osvita-2012-rik>.